ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՄԻԱՑՈՒՑԻՉ ՄԵԾ ՈՅԺԸ
ՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆ ՄԵՍՐՈՊԵԱՆ ՏԱՌԵՐՈՒ

ԱՆՁՈՒԳԱԿԱՆ ԳԻՒՏԻՆ առթիւ, որուն 1,500րդ տարեդարձը կ'տօնենք այս պահուս, ըստ բաւականին կ'յիշե՞նք արդեօք միացուցիչ մեծ ոյժը զոր Մեսրոպեան Տառերը, դարերու ընթացքին մէջ, արդիւնաւորեցին ի նպաստ Հայութեան։

Ո՞րո՞նք են ազգութեան տարրերը։ Ո՞րո՞նք են բարոյական և նիւթական կապերը որով անհատները իրարու շաղկապուած կ'ըլլան համայնութեան մը անդամները։

Ուշադրութեամբ նայելով այս հարցումներուն տրուելիք պատասխանին, ա՛լ աւելի պիտի համոզուինք այսօրուան տօնին խորունկ նշանակութեան Հայ Ազգին համար։

Եւ իրօք, ազգութեան մը առաջին կապը, էական խորհրդանշանը, որպէս և գերագոյն երաշխաւորութիւնը քաղաքական անկախութիւնն է։ Այսինքն, ամէն ոյժէ աւելի, ոյժերու սոյն գերագոյն արտադրոյթը՝ քաղաքական անկախ գոյութիւնն է որով ազգ մը կ'մէկտեղի, կ'ամփոփուի, և ինքզինք կը պաշտպանէ ուրիշ ազգերու մէջ ձուլուելու, ուրիշ ազգերու կողմէ կուլ տրուելու վտանգին դէմ։

Այս պատճառաւ է ապաքէն որ արևմտեան լեզուներու մէջ ազգ (nation) կամ ազգութիւն (nationalité) բառը, անձուկ իմաստով, քաղաքական անկախ կամ ինքնուրոյն գոյութիւն ունեցող ժողովուրդներուն համար միայն կ'ըսուի։

Արեւելքի մէջ, Միլլէթ բառով իմացուած ազգութիւնը թէև զուրկ է քաղաքական անկախութենէ, բայց Ֆաթիհի օրէն ի վեր ներքին տեսակ մը ինքնօրէնութիւն կամ ուրոյն անհատականութիւն վայելող որոշ հասարակութեանց համար ըսուելուն պատճառաւ, դարձեալ առանձին գոյութեան մը գաղափարն է որ կուտայ։

Ազգութեան մը առաջին պայմանը, ուրեմն, քաղաքական անկախութեան կամ գէթ ուրոյն կազմակերպութեան գոյութիւնն է։ Արեւելքի մէջ, Եկեղեցին է որ կ'ապահովէ սոյն անջատ կազմակերպութիւնը։ Ուրեմն, Արեւելքի մէջ, ազգութեան մը երկրորդ պայմանը կամ երաշխաւորութիւնն է Եկեղեցին։

Բայց միեւնոյն ազգութեան անդամներ կրնան տարբեր դաւանութեանց և հետևաբար տարբեր Եկեղեցիներու պատկանիլ։ Զանոնք միացնողը Լեզուն է։ Քաղաքական անկախութենէ զուրկ ազգերու համար Լեզուն հզօրագոյն կապն է ազգութեան, քանի որ, քաղաքական իշխանութենէ զուրկ ըլլալով, իրենց ցեղէն չեղողները չեն կրնար այս կամ այն կերպով պարտաւորել իրենց լեզուն ուսանելու և գործածելու։ Հպատակ ազգի մը լեզուն նոյն ազգին անհատներուն մէջ սահմանափակուած կ'մնայ, գլխաւորապէս նոյն ազգին անհատներուն մէջ կազմելով յարաբերութեան, հաղորդակցութեան միջոց մը, միութեան զօդ մը։

Լեզուին հետ մէկտեղ, Հայրենի Հողն իրարու մօտ կ'բերէ և հաղորդակցութեան մէջ կ'պահէ միեւնոյն ազգի զաւակները։ Բայց քաղաքական անկախութեան կորուստէն ետքը, միշտ չի պատահիր որ ազգի մը անհատները նոյն հայրենի երկրի սահմաններուն մէջ ամփոփուած մնան։

Հայրենի հողը միութեան կապ մ'է Լեհերուն համար, Վրացիներուն համար, որոնք թէև կորսուած են իրենց քաղաքական անկախութիւնը, բայց չեն ցրուած օտար երկիրներ, և մեծ մասամբ կ'մնան իրենց հայրենի երկրին սահմաններուն մէջ։ Բայց նոյնը չենք կրնար ըսել ո՛չ Հրեաներուն համար, ո՛չ Հայերուն համար, ո՛չ իսկ Յոյներուն համար, որոնք ցրուած ժողովուրդներ են։

Լեհերը թէև երեք դրացի Կայսրութեանց միջև բաժնուած, ունին հայրենի հողին վրայ բնակելու, նոյն լեզուն խօսելու և միեւնոյն Եկեղեցիին պատկանելու երրեակ գերազանց առաւելութիւնը, որով տակաւին նկատելի ոյժ մը կ'կազմեն, զոր ընկճելու պարբերական փորձերէ չեն դադրիր ո՛չ Ռուսիա, ո՛չ Պրուսիա։

Վրացիները թէև հայրենի հողին վրայ բնակելու և իրենց ազգային լեզուն գործածելու մասին բախտաւոր են, բայց ռուս մեծ ազգին հետ միեւնոյն օրթոտոքս Եկեղեցիին պատկանելնին իրենց համար ձուլման դուռ մը բաց կ'թողու յապագային։

Հրեաները գլխովին ի դերև կ'հանեն ազգութեան մը բաղկացուցիչ տարրերուն նկատմամբ ընկալեալ վարդապետութիւնները։ Ո՛չ քաղաքական գոյութիւն մ'ունին, ո՛չ հայրենի հողին վրայ կ'բնակին, ո՛չ միեւնոյն լեզուն կ'խօսին, ո՛չ իսկ ամէնքը Մովսէսի կրօնին հետևող են, որով կրօնային կազմակերպութենէ ալ դուրս կ'մնան կարգ մը Հրեաներ։ Եւ սակայն, բողոքական, կաթոլիկ, օրթոտոքս կամ անկրօն Հրեան որ Եւրոպայի մէջ կ'բնակի, և ֆրանսերէն, գերմաներէն կամ ռուսերէն կ'խօսի, նուազ Հրեայ չէ իր հոգիին խորը քան Երուսաղէմի մէջ բնակող, հոն սինակօն յաճախող և բուն իսկ եբրայեցերէն խօսիլ կրցող Հրեան։ Ո՞րն է ուրեմն միութեան կապն այս այլազան Հրեաներուն միջև։

Էնկիւրիւ, Փիլիպէ կամ Ռուսճուք բնակող Հայն որ Հայաստանի քովէն անգամ չէ անցեր իր կեանքին մէջ, որ հայերէն չի խօսիր, և կաթոլիկ կամ բողոքական ըլլալով Հայ Եկեղեցին ալ չի յաճախեր, այնու հանդերձ Հայ է և կ'հետաքրքրուի Հայութեան վերաբերող հարցերով։ Այս մարդուն քով ուրեմն ի՞նչ կապ մնացեր է Հայ ազգութեան հետ։

Այն Հրեային համար և այս Հայուն համար, տակաւին երկու կապեր կան զիրենք ազգութեան մեծ զանգուածին միացնող, մին է աննիւթական, անտեսանելի, միւսը նիւթական։ Ըսել կ'ուզենք՝ մին է ցեղային արիւնը, ցեղային զգացումը, որ կ'յամառի մնալու, կ'յարատևէ արտաքին շատ մը կապերու խզումէն ետքն ալ, որովհետև «Արիւնն աւելի խիտ է, աւելի թանձր է քան ջուրը,» և ծովերէն անդին ալ կ'գործէ, կ'ներգործէ, իսկ միւս տեսանելի կապն է ազգային գիրը, ազգային այբուբենը։

Եւ իրօք, Հրէութեան ամէն նշանները, նոյն իսկ հրեայ կրօնն ու հրէական աւանդութիւններն իր վրայէն թօթափած Հրեան տակաւին կ'ճանչնայ հրեայ տառերը, և անոնցմով կ'կարդայ եբրայեցերէն, նոյն իսկ չհասկնալով, կամ լեհերէն, կամ սպաներէն, զոր կ'իմանայ։ Ամէնէն հեռաւոր, ցիր ու ցան, իրարմէ անտեղեակ հրեայ հասարակութեանց միջև հաղորդակցութեան հաւսկ յետին միջոցը կ'կազմէ հրեայ գիրը։

Նմանապէս Հայոց համար։ Այն օտար հողի վրայ բնակող Հայն անգամ որ հայերէն չի խօսիր, ո՛չ իսկ Հայոց եկեղեցին կ'յաճախէ, հայերէն գիր կարդալուն շնորհիւ տակաւին Հայութեան հետ հաղորդակցութեան մէջ կ'մնայ, և գո՛նէ հայատառ Թուրքերէն թերթ մը կարդալով, լուր կ'առնէ իր Ազգին վրայօք։

Մեսրոպեան տառերն են ուրեմն, վերջ ի վերջոյ, en dernière analyse, Հայութեան գերագոյն դրոշմը, ամէնէն աւելի տոկացող նշանը։

Կան տեղեր, ինչպէս քրդաբնակ գաւառաց խորք, Շատախէն, Խուլբէն, Խիզանէն, Սղերդէն, Հայնիէն անդին, ուր Հայերը քրդախօս կամ արաբախօս են լոկ, ո՛չ միայն հայերէն կամ Թուրքերէն չեն հասկնար, այլ և Հայ գիր չեն ճանչնար։ Զանոնք Հայութեան հետ կապողն է Եկեղեցին, և միայն Եկեղեցին, որովհետև հայերէն չխօսելով հանդերձ, ջերմեռանդ հաւատացեալներ և բարեպաշտ Հայեր են։ Անոնց մէջ բարոյական գիտակցութիւն և ազգային զգացում յառաջ բերելու առաջին միջոցն է հայերէն տառերը ճանչցնել անոնց։ Մեսրոպեան տառերն են որ կրկին անգամ կ'հայացնեն զանոնք։

Այս քրդախօս—արաբախօս Հայոցմէ մաս մը, Նախորդ սերունդին օրով, սիրով ուսաւ հայերէն գիրերը, որովհետեւ կրցաւ իսկոյն կարդալ քրդախօս Հայերու համար Հայ տառերով տպուած Աւետարանը։ Ընթերցումի ճաշակն անգամ մը առնելով, Հայ լեզուն սորվիլ սկսան, և հիմա իրենց զաւակները, գլխաւորապէս Միացեալ Ընկերութեան բարերար դպրոցներուն շնորհիւ, հայերէն կ'կարդան կ'գրեն, մինչեւ անգամ կ'դասախօսեն իրենց անուս եղբայրներուն ու քոյրերուն։ Թրքախօս Հայերու ամբողջ սերունդներ հայատառ Թուրքերէն գիրքերու և թերթերու շնորհիւ է որ կրօնական, բարոյական, քաղաքական գրուածներ կարդալով մտաւոր սնունդ ստացան որոշ չափով։

Մեսրոպեան տառերն են որ այսօր մտաւոր հաղորդակցութեան մէջ կ'դնեն Հայաստանի, Վրաստանի և Քրդաստանի Հայերն Ամերիկայի, Եւրոպայի, Ռուսիոյ, Ափրիկէի և Ովկիանիոյ Հայերուն հետ։ Ամէնէն անտարբեր Հայն անգամ գոնէ Հայ տառերը կ'ճանչնայ, և ո՛ և է բան մը կը կարդայ Հայ տառերով։

Այնթապցի կամ Կեսարացի բողոքական Հայը թէև վերջին ծայր նախապաշարեալ է Ազգային Եկեղեցիին դէմ, այնչափ աւելի նախապաշարեալ որչափ ժամանակ չէ ունեցած Հայ Եկեղեցիին պատմութեան ծանօթանալու, մանաւանդ որ, հայերէն չհասկնալուն պատճառաւ, չէր կրնար ալ կարդալ։ Բայց, ինք չզգալով հանդերձ, Հայութեան հետ կապ մը միշտ ունի և կ'պահէ անգիտակցաբար, որովհետև իր հոգին սնուցանող և իր միտքը պարարող Թուրքերէն կրօնային կամ ուսումնական գիրքերն Հայ տառերով է որ կ'կարդայ։

Ուզեն թէ չուզեն, Հայատառ Հայութեան դրոշմն է անջինջ, անջնջելի։ Եւ դիտեցէք որ Հայ ըլլալնուն համար չէ միայն որ Հայ տառերով գրուածները կը կարդան, այլ և որովհետև Հայ տառերն արդի այբուբեններու ամէնէն դիւրինն են, զոր առանց նեղութեան ուսան։ Թրքախօս Հայերու մեծ մասն ո՛չ ժամանակ, ո՛չ ճաշակ ունեցաւ բուն իսկ Թուրք տառերն ուսնելու, բայց Հայ տառերն ուսան այն արհեստաւորներն անգամ որոնք դպրոց յաճախել չէին կրցած, բայց Հայ տառերը շուտով սորված էին շնորհիւ Մեսրոպեան դիւրուսոյց գիւտին։

Հայերն իրաւամբ գովուած են իբր արհեստագէտ ժողովուրդ։ Բայց արդեօք դիտա՞ծ ենք ըստ արժանւոյն թէ Հայ արհեստագիտութեան կատարելագոյն նմոյշն են նոյն իսկ Հայ տառերը, թէ՛ ձևոյ գեղեցկութեամբ, և թէ՛ գործածութեան դիւրութեամբ։ Յղացումն ո՛րչափ վեհ, կոկ արհեստական մասը (թէքնիքը) նոյնչափ անթերի է։

Օրուան Տօնն ուրեմն մեզ կ'յիշեցնէ թէ Ս. Մեսրոպի հրաշալի ճարտարութիւնն անգին բարիք մը եղաւ քաղաքակրթութեան համար, մտաւոր զարգացման պարզ և դիւրընթաց գործի մը յարդարելուն բերմամբ, ու նաև եզական ծառայութիւն մը Հայ Ազգին, անոր հեռաւոր հատուածներուն մէջ անգամ միութեան ու համերաշխութեան բնական և ամուր կապ մը հաստատելուն շնորհիւ։

Ամէնքս ալ, ազատական թէ պահպանողական, հաւատացեալ թէ սկեպտիկ, համամիտ ենք այսօր թէ Հայութիւնը թլուառացնող և իր հայրենի երկրէն վտարող քաղաքական աղէտներէն ետքը, աւելի քան հազար տարիէ ի վեր որբացեալ մեր ժողովուրդն իբր Հայ պահող պահպանող զոյգ մը սատարներն եղան Հայ Եկեղեցին ու Հայ Լեզուն։ Բայց մինչ Հայ Եկեղեցին ազդեցութիւն չունէր այլադաւան Հայերուն վրայ, և մինչ Հայ լեզուն այլ ևս բան մը չէր իմացներ հայերէնը մոռցած Հայերուն համար, Հայ տառերը թէ՛ մէկ թէ միւս հատուածին շարունակեցին ծառայել, Ազգ. Եկեղեցիէն անջատուած Հայերն ալ տակաւին կարօտ մնացած ըլլալով Հայ տառերուն, և անոնց շնորհիւ իրենց կապակցութիւնը պահպանած Հայութեան հետ։

Հայութեան բարոյական միջնաբերդին վերջին պատուարը կրնանք նկատել Հայ Այբուբէնը, որ կանգուն կրնայ մնալ տակաւին, նախագիծ յառաջակարկառ միւս ամէն ամբարտակներուն քայքայումէն, անկումէն ետքն ալ։

Ի լրումն աղէտից երբ Հայ մը ո՛չ իսկ Հայ տառերը ճանչնայ և չուզէ ճանչնալ, ա՛յն ատեն ահա կ'պարտաւորինք մեր յոյսը կտրել իրմէ։ Բայց որչափ ատեն Հայ մը Հայ գիրերով բան մը կրնայ կարդալ, կամ փափաքի կարդալ, ինչ որ ըլլայ իր կրօնը, իր բնակավայրը, կամ իր քաղաքական դաւանանքը, իրաւունք չունինք Հայութեան շնորհէն, Հայութեան ժառանգութենէն զինք իսպառ հեռացած, զրկուած նկատելու։ Մեսրոպեան տառերն Հայոց Ազնուականութեան Զինանշանն են (Նամա), հին, քաղաքակիրթ ընտիր ցեղի մը դրոշմը, ընտանեկան հարազատութեան կնիքն են անոնք, անհերքելի վաւերագիրն որ դարերու երկար շարքին ընդմէջէն, և բնակեալ տիեզերքի ամէն կողմերէն, Հայութեան կ'վկայէ, Հայութիւնը կ'ապացուցանէ, և վեր կ'բռնէ Հայութեան անունը, անկախաբար քաղաքական, աշխարհագրական, ընկերական, կրօնային, կամ անձնական ամէն պայմաններէ ու դիպուածներէ։

Հին Հայութեան դրօշն իր վերջին քունը կ'քնանայ Սէն Տընիի Նուիրական դամբարանին խորը։ Բայց Հայ տառերն 1,500 տարիէ ի վեր անվհատ, անընդհատ յաղթականութեամբ մը կ'առաջնորդեն ու կ'հետեւին Հայութեան ուր որ մագաղաթի կտոր մը կամ տպեալ գրի թերթիկ մը, Մեսրոպեան գրերով դրոշմուած, կը խօսի Հայու մտքին ու սրտին։

Մեսրոպեան տառերուն խորապէս զօդիչ, միաւորիչ, ազգայնացուցիչ այս գերազանց յատկութեան համոզուած ըլլալով է որ կ'ըսենք թէ «Հայութեան ամէնէն [illegible] [illegible] վրայ, եթէ Հայ տառերն [illegible] [illegible] մը, [illegible] [illegible] մը, և կամ [illegible] [illegible] մը [illegible],» Հայ գաղթականը, Հայ պանդուխտը, օտարութեան գիրկն ինկած, այլասերումի յորձանքէն բռնուած Հայը մօտ բերենք գո՛նէ Հայ տառերու ծանօթութեան, և վստա՛հ կրնանք ըլլալ թէ այս դուզնաքեայ չափով ալ տակաւին բան մ'ըրած ենք ի սպաս քաղաքակրթութեան և յօգուտ ազգութեան. որովհետև ուր թափանցեն Մեսրոպեան տառերը, հոն Հայութեան հոգիէն ցոլք մ'է որ կ'նշուլէ, հոն Հայութեան անցեալէն նշխար մը կ'ծրարուի, և աւելի յուսալից ապագայի մը յոյսը կ'ճառագայթէ հոն։

ԲԻՒԶԱՆԴ ՔԷՉԵԱՆ